

La visió dels ciutadans: els dietaris personals

Eulàlia Miralles Jori*

Durant l'Edat Moderna, al Principat i a la resta de terres de parla catalana, el nombre de dietaris personals és significatiu. En els darrers anys hem viscut un avanç important en el coneixement del gènere a partir d'estudis i edicions i, tot i que a hores d'ara en coneixem bastants, segur que encara n'hi ha molts d'amagats. D'una banda, perquè els límits del gènere són prou difícils de marcar;¹ de l'altra, perquè en la literatura catalana de l'Edat Moderna la tan necessària tasca d'exhumar fons bibliogràfics es troba encara en curs.²

* Universitat de Girona (ILCC).

1. Es fa particularment difícil mirar d'establir una tipologia vàlida i sense matisos a l'hora de classificar totes les manifestacions literàries del que s'ha tendit a anomenar "memorialística" o "dietarística" i a enquadrar-la sota una etiqueta més àmplia, que podria ser la de "literatura personal" per als filòlegs o la d'"historiografia menor" per als historiadors. Si prenem només en consideració l'àmbit català, veurem que n'han intentat una classificació A. SIMON, «Memorias y diarios personales de la Cataluña Moderna», *Historia social*, 2 (1988), pàg. 119-134 (pàg. 127-134), [una versió en català a SIMON, *Cavallers i ciutadans a la Catalunya del Cinc-cents*, Barcelona, Curial, 1991, pàg. 19-24]; V. J. ESCARTÍ, «Unes consideracions sobre dietarística valenciana del segle XVII», *Caplletra*, 9 (1990), pàg. 119-127, i «Els dietaris valencians del barroc», dins *La cultura catalana tra l'umanesimo e il barocco*, a cura de C. Romero i R. Arqués, Pàdova, Programma, 1994, pàg. 281-295 (pàg. 281-284), [reproduïts, amb la bibliografia al dia, a J. AIERDI, *Dietari*, a cura de V. J. Escartí, Barcelona, Barcino, 1999, pàg. 34-52]; V. J. ESCARTÍ, *Memòria privada: literatura memorialística valenciana dels segles XV al XVIII*, València, 3i4, 1998, pàg. 9-10; J. MARTÍ MESTRE a la introducció a *El 'Llibre de Antiquitats' de la Seu de València*, València, Institut Universitari de Filologia Valenciana/Barcelona, PAM, 1994; i J. BUSQUETS, *La Catalunya del barroc vista des de Girona. La Crònica de Jeroni del Real (1626-1683)*, Barcelona, PAM/Girona, Ajuntament de Girona, 1994, 2 vol., vol. I, pàg. 128-139. Busquets, per exemple, afirma que preten «definir bé els gèneres literaris» però s'apressa a dir que «no hi ha gèneres literaris purs, i que les fronteres no són delimitacions clares i precises» (*La Catalunya del barroc...*, vol. I, pàg. 128-129), i Escartí es planteja l'avinentesa d'emprar el terme "literatura memorialística" i no "dietarística" perquè, segons ell, el primer engloba escrits que poden ser considerats "memòries" dels seus autors i, sobretot, «tenint en compte que en tots és ben palesa la voluntat de deixar memòria per a l'esdevenidor» (*Memòria privada...*, pàg. 9-10).
2. Pel que fa a la dietarística o memorialística, per al Principat i la Catalunya Nord són útils els inventaris, encara que parcials, de J. H. ELLIOTT, *La rebelión de los catalanes (1589-1640)*,

Els dietaris personals a la Barcelona de l'Edat Moderna

D'entre els dietaris personals i llibres de memòries que ens han pervingut n'hi ha uns quants que són pròpiament barcelonins, ja sigui per la procedència dels seus autors, ja sigui perquè aquests van viure a la ciutat durant un temps. El gènere és ric en manifestacions³ i això fa impossible que puguem parlar de tots els dietaris "barcelonins" de l'Edat Moderna. La tria ha estat feta sense ànims d'exhaustivitat, alternant textos publicats avui amb altres d'inèdits, relacions de fets vistos des d'un únic punt de vista o des de diverses perspectives, i restringint el marc cronològic de mitjan segle XVI a principi del XIX.⁴

Un punt de vista subjectiu, un àmbit previst de circulació limitada, haurien de caracteritzar particularment els dietaris personals. Teòricament, un dietari és un llibre de lectura restringida (el propi autor, el cercle familiar, un grup reduït d'amics, etc.) i, per tant, un text on qui escriu en té prou a deixar constància del seu punt de vista, sense necessitat de justificar-se ni de pensar en un públic divers, d'entrada. Així, en els dietaris personals on Barcelona té un paper preponderant,

Madrid, Siglo XXI ed., 1999⁵, pàg. 523-525; SIMON, «Memorias y diarios...», pàg. 119-127, amb alguna addició a *Cavallers i ciutadans...*, pàg. 151-158 (el mateix Simon va advertir més tard que el catàleg es podia gairebé duplicar: *Pagesos, capellans i industrials de la Marina de la Selva*, Barcelona, Curial, 1993, pàg. 18); A. SIMON i M. PEÑA, «La escritura privada en la Catalunya Moderna», dins C. BARROS (ed.), *Historia a debate*, Santiago de Compostela, Historia a debate, 1995, vol. II (*Retorno del sujeto*), pàg. 273-282 (pàg. 280-282); BUSQUETS, *La Catalunya del barroc...*, vol. I, pàg. 121-128; X. TORRES, *Els llibres de família de pagès. Memòries de pagès, memòries de mas [segles XVI-XVIII]*, Girona, Associació d'Història Rural de les Comarques de Girona/Institut de Llengua i Cultura Catalanes de la Universitat de Girona, 2000, pàg. 109-114; i, d'àmbit europeu però amb força representants catalans, J. S. AMELANG, *The Flight of Icarus. Artisan Autobiography in early modern Europe*, Standford, Standford University Press, 1998, pàg. 258-350, [una versió abreujada a *El vuelo de Ícaro: La autobiografía popular en la Europa Moderna*, Madrid, Siglo Veintiuno, 2003]; així com, pel que fa al període renaixentista, totes les notícies inventariades a E. DURAN et al., *Repertori de manuscrits catalans (1474-1620)*, Barcelona, IEC, 1998-2003, 4 vol.

3. Deixo de banda, en aquest estudi, totes les obres que són fruit d'una activitat institucional (és a dir, aquelles que són escrites per encàrrec d'una corporació pública –el Consell Municipal de la ciutat de Barcelona o la Generalitat– o religiosa –un convent, per exemple–); tot i que és possible conèixer el nom dels autors que durant un període limitat de temps en foren els autors, es tracta d'obres al servei d'un col·lectiu determinat i, per tant, no es presten igual al punt de vista estrictament personal, subjectiu. Tampoc prenc en compte memorials, ni les relacions centrades únicament en un esdeveniment festiu o religiós –sempre que no apareguin formant part d'un dietari–, ni tampoc les que alguns viatgers, autòctons i estrangers, partint de la ciutat o venint-hi a sojornar, van escriure a manera de dietari, ni les peces que són fruit d'una activitat administrativa (llibres de comptes d'una institució o de particulars) amb notes cronístiques esparses, perquè, tot i l'interès que tenen, depassen l'àmbit d'aquest estudi.
4. Les fronteres sempre són arbitràries i qüestionables, i evidentment hauria pogut començar molt abans, per exemple amb algun recull de dietaris i notícies com el del ms. A-1 de l'AHCB (Arxiu Història de la Ciutat de Barcelona), de 1249 a 1628 (DURAN, *Repertori de manuscrits...*, I, pàg. 22-25), o amb el de J. SAFONT (*Dietari o llibre de jornades (1411-1484)*), a cura de J. M. Sans i Travé, Barcelona, Fundació Noguera, 1992, però això ens obligava a regular massa en el temps i, a més, ens hauria dut a relacionar-los per força amb els de la Diputació del General i/o el Consell de Cent de la ciutat.

la ciutat i els seus habitants se'ns haurien de fer més reals i vius que mai, perquè veiem a través dels ulls d'un ciutadà, però també més ideals que mai, perquè la visió de l'autor resulta, gairebé sempre, com en tota la literatura, d'un punt de vista personal. Ara bé, en la realitat de l'escriptura, ni els dietaris personals responen sempre al que entenem per "dietari", ni tampoc solen ser tan "personals" com ens podríem imaginar.

El que ara i aquí m'interessa destacar és la narració dels fets en què la visió personal de l'autor, la seva escriptura en principi tancada, es troba forçosament fora, a la llum del dia, en companyia d'altres, enmig del carrer, en l'espai públic; és a dir, els llocs del text en què el que és privat es troba amb el que és públic i es realitza no en l'àmbit clos que li és propi sinó en l'urbà que comparteix amb els altres ciutadans. Així, no em fixaré en les referències a fets familiars o del nucli més íntim dels autors –sempre que no estiguin directament relacionats amb la ciutat–, ni tampoc en els esdeveniments que apleguen un reduït nombre de ciutadans –com les festes privades de la Barcelona del Segle de les Llums– i que, per tant, no impliquen la totalitat de l'urbs.

La primera peça que recupero per al meu propòsit són les suggestives *Memòries per a sempre* (1551-1573) –és a dir, per a l'esdevenidor–, de Perot de Vilanova.⁵ El títol ja ens dona una pauta bàsica sobre com s'han de llegir aquests textos: la funcionalitat. No només són obres escrites des de la consciència històrica, sinó també per la necessitat dels autors de deixar a les generacions futures un model a seguir –amb la intenció, doncs, de ser útils i perpetuar-se.

Vilanova, que era originari de Flix, vivia entre aquesta ciutat i Barcelona. De les seves estades al cap i casal en destaco la relació que fa en primera persona de les Corts de 1564; l'autor conta amb detall l'entrada del rei Felip II i descriu l'estat de carrers i places, i el carnestoltes. Aquests dos aspectes, que ja es van tractar en dues sessions anteriors, ara els veurem relatats des d'una òptica personal:

A la que arribàrem a Barcelona trobàrem que lo rey don Felip nostre senyor y volie entrar del monastir de Valldoncella [...]. Entrà dit dia y diumenge a la una hora après migjorn y Barcelona li féu molt gran rescebiment, qual may se sia fet a rey. Car primerament al portal de Sant Antoni, per hon entrà, lo y feren molt ben adreçar de moltes pintures y damunt del portal staven pintats lo emperador, lo rey y lo príncep: avi, pare y nét. Essent allí lo rey, baxaren per una grua [que] exie de dalt del portal, molt gentil y ben feta, dos àngells cantant ab molt bones veus uns versos a sa magestat y li donaren unes claus d'or de la ciutat de Barcelona, les quals, preses per sa magestat, entrà dins Barcelona, ab grans sons y trompetes per lo dit portal y carrer del Spital, fins a la Rambla; y mon germà y yo lo seguírem també.

[...] Que, après [que] font en la Rambla, se n'anà Rambla avall envés Marina y, abans d'arribar a la Treçana, estave un portal molt gentil, de taules molt ben pintat, de pinzell, ab uns gigants y travesave de part a part de Rambla per dit portal un tros de muralla fet del matex, d'alçària d'una bona llança y molta scopeteria y peces chiques, que tot desparà essent allí sa magestat y molts

5. Editat a SIMON, *Cavallers i ciutadans...*, pàg. 27-88; cf. ELLIOTT, *La rebelión...*, pàg. 520 i 525; SIMON, «Memorias y diarios...», pàg. 122-125; SIMON i PEÑA, «La escritura privada...», pàg. 280; i DURAN, *Repertori de manuscrits...*, vol. I, pàg. 203-204.

forans, per a lluminària damunt dita muralla. Aprés entrà per lo portal [que] done en lo enfront del Carrer Ample, y en la plaça de Sant Francesc estave fet un gran catafal ab un pànlio y tota la plaça cuberta, ab grans veles molt altes; y allí s'apeà sa magestat y pujà en dit catafal y jurà la primera cosa per compte de Barcelona y príncep de Catalunya; y aprés totes les cofraries y yxqueren allí fent grans jocs y festes, que cada confraria portave son joc y sa bandera y sa divisa, y passava d'una en una devant lo rey y la bandera feya tres reverènties a sa magestat y, fet lo joc [que] portaven, passaven totes de la mateixa manera, que duraren dits jocs fins a la nit. Hagué alguns de molt bons y dignes de notar, com és hu [que] portaven los de la bandera dels jolians, d'un bosc y arboleda y caçadors amb molta manera de caça, com cervos, javalins, daynes, conills, perdius, coloms, todons, garces y altres moltes maneres de aucells y moxons, y feyen los clamts de tots ells, alguns hòmens, tam bé com si foren los matexos moxons. Quant foren davant lo rey, aviaren del bosc tota la caça y aucells, y anà per allí tota y alguna pujà ahon estave sa magestat, com foren un javalí y una dayna y un conill y alguns aucells [que] volant se anaren a posar allí, de què lo rey gustà molt per ser affectat a coses de caça. Altra bandera portave un bou encellat a cavall, [que] crehien home y tenia les bañes d'or y-l corrien per allí. Altra portà un navili molt ben fet y tan armat com si havie d'anar per mar desbarant devant sa magestat tota l'artilleria. Dihuen que lo rey lo prengué y-l presentà als infants. Acabades dites festes, pujà a la Seu y allí també jurà en poder de l'arquebisbe de Tarragona, don Fernando de Loazes.

[...] Que tres dies li förent fetes festes de balls y jocs [...]. Sobrevingueren les Carnestoltes, que feren tan regosijadas de bals, sons, màsques y disfraços, quals may sien estades, que diuhen passaven de vuytanta cobles dels juglars [que] estaven per la ciutat. Y lo compte d'Aytona féu en sa casa dos dies sala de dames, y féu banquet aquells dies a la més dames de Barcelona, y lo rey un dia y anà enmasquerat a veure dita festa y les dames etc.⁶

Del fast urbà passem pròpiament a les Corts, que Vilanova relata amb detall, intercalant valoracions personals sobre alguns dels participants: del comte d'Aytona sabem que «és estat tengut en mala opinió», perquè no mirava pel bé comú i de tota la terra per complaure García de Toledo, «per sos respectes de què font tostemps malmirat de tots los catalans fins a tractar-lo de traïdor, y de quant deye, encara que fos com l'Evangeli, no ere cregut en lo bras nostre militar. Mal per a ell y a tots sos fills»; per contra, l'almirall de Nàpols «sigué tan acreditat que, encara [que] diguera flastomes, les prenien [per] bendictions y prenien per molt pròpies les coses [que] convenien al bé de la terra, que, si no per ell, crec hagueren fet contra Catalunya quant s'ere intentat».⁷

És clar que la memorialística o dietarística descriu fets històrics, però ho fa generalment des de la primera persona del singular, més pròpia de la literatura –i no des de la tercera, que és l'habitual en cròniques i històries–, i hi intercala valoracions personals. Sembla clar que som a mig camí entre la literatura i la

6. SIMON, *Cavallers i ciutadans...*, pàg. 46-48.

7. SIMON, *Cavallers i ciutadans...*, pàg. 51.

història, i que cal que mirem d'entendre aquests textos com el que són: peces alhora literàries i historiogràfiques.

Si tornem a les *Memòries* de Vilanova, que, com ha remarcat el seu editor modern, aporten «una visió enriquidora de la relació i l'articulació entre Catalunya i la monarquia hispànica en aquests crítics del viratge de Felip II»,⁸ ens adonarem que també s'aturen en el conflicte entre la Generalitat i els inquisidors de 1568-1569, l'arribada dels prínceps de Bohèmia (1571), la nova de la victòria de Lepant (1571), les conseqüències de l'entredit de Pius V a Barcelona (1571), les festes pel naixement de l'infant Ferran (1571) i la tempesta de vent que el gener de 1572 assolà teulades i envans de la ciutat. La seva és la visió d'un resident a Barcelona però, alhora, d'un visitant, i per això les *Memòries* se'ns fan especialment riques en matisos.

Frederic Despalau, també membre de la petita noblesa, tenia una perspectiva i una voluntat ben diferents quan va decidir-se a escriure un dietari (1570-1600). Segons Simon, Despalau pretenia fer una petita crònica erudita que recollís afers polítics destacats, i per això va deixar de banda les referències personals i la va redactar en gran part en tercera persona, a més d'inserir-hi documentació coetània.⁹ El resultat és una obra que se'ns revela com un bon mirall de la Barcelona del seu temps des de l'òptica d'un noble que, possiblement perquè no segueix un ordre cronològic estricte, es fa difícil de seguir fins i tot amb l'edició moderna. Despalau hi conta l'entrada del rei Felip II el 1585 i les Corts, els problemes ocasionats quan la ciutat de Tortosa es negà a reconèixer la prerrogativa dels consellers barcelonins d'anar precedits de macers per tot el territori del regne i retingué el conseller en cap de Barcelona (1588), l'arribada del duc de Feria el 1596, la mort de Felip II el 1598 i les exèquies, que ocupen una bona part del relat, les Corts de 1599, i un llarg etcètera. La de Despalau no és una escriptura a raig, que respon al dia a dia, sinó un relat meditat i pensat; les diverses redaccions d'algunes de les notícies, que refà i reescriu en el seu manuscrit, en són la prova.¹⁰

Del seu dietari en copio un passatge aprofitat per Narcís Feliu de la Peña als seus *Anales de Cataluña*, fins ara inèdit, que és cabdal per conèixer els noms d'aquells que es mobilitzaren des de Barcelona fins a Perpinyà el 1570 amb motiu del setge que els hugonots infligiren a la ciutat, amb els Despalau:

8. SIMON, *Cavallers i ciutadans...*, pàg. 33.

9. SIMON (*Cavallers i ciutadans...*, pàg. 91-181) edita el text de Despalau, tot i que incomplet; cf. ELLIOTT, *La rebelión...*, pàg. 520 i 523; SIMON, «Memorias y diarios...», pàg. 123; i PEÑA i SIMON, «La escritura privada...», pàg. 280; sobre l'autor, vegeu també F. TORRES AMAT, *Memorias para ayudar a formar un diccionario crítico de los escritores catalanes y dar alguna idea de la antigua y moderna literatura en Cataluña*, Barcelona, Sueca, Curial, 1973, pàg. 208-209, [ed. facs. de Barcelona, J. Verdaguer, 1836]. Sobre el manuscrit que el transmet: S. PALAU, «Descripció del ms. 510 de la Biblioteca de Catalunya (Barcelona)», dins M. BATLLE, *Patriotisme i modernitat a la fi del comte d'Urgell*, Barcelona, Curial i PAM, 1999, pàg. 83-96; i DURAN, *Repertori de manuscrits...*, vol. I, pàg. 207-211, on s'afirma que el manuscrit «fa pensar que ens trobem davant d'una compliació preparada en el cercle d'aquesta família, a instàncies del mateix F. Despalau» (pàg. 211).

10. És el cas de l'entrada del rei Felip II el 1585 i de les Corts (SIMON, *Cavallers i ciutadans...*, pàg. 91-92, 96, 124-125 i 135-137; i DURAN, *Repertori de manuscrits...*, vol. I, pàg. 211).

En mars de 1570. Guerra de Perpinyà en 70. En mars de 1570 vingué nova molt certa al duc de Francavilla, virey y capità general en lo principat de Catalluya, com heren vinguts en les parts de Astagell quinse mil ynfants y sinc mil cavallés, y-s tenie per cert havien de hanar a Perpinyà. Y en la hora matexa dit virey se posà a punt per anar allà, y convocà tots los cavallés de Barcelona en sa casa y-ls féu a saber tots los avisos tenie, y que estave determinat partir en la hora matexa per allí. Los cavallés li respongueren que farien lo que tenien acostumat. Y el se n'anà ab lo balle general de Cataluya, don Luýs Ycart, y lo senyor de Sant Yordi, y mostrà anar-se'n molt descontent dels cavallés perquè no li feren offerres de hanar-se'n ab ell; fou la causa lo descontento tingueren de la presa havie feta pocs dies havie dels diputats. Y en tot axò no dexaren de posar-se en horde molts cavallés, y havie en Barcelona y fora d'ella los següens:

Lo governador de Catallunya don Pedro de Cardona; lo compte d'Eytora; lo baró de Erill; don Yayme de Cardona, senyor de Sant Mori; lo señor Antònio Doria y lo marqués de Castellon; don Enrich Despalau, y don Miquel y don Esbert y don Federich Despalau; don Yayme de Miyavilla y son fill, don Yayme; lo bescompte de Rocabertí hanà alà ab sinc-cens vasals y don Pedro de Pinós, bescompte de Canet, ab altres tants; y don Enric de Cardona, fill del governador; don Noffre de Maymó; don Garau de Queralt, señor de Santa Coloma de Queralt; don Nofre de [...]; don Bernat de Boxadós; don Dimas de Boxadós; don Francès de Marymon; don Yuan Terré; don Yuan Burgués; don Ferrando Maymó; don Nofre Maymó; don Pedro de Arill; don Yuan de Arill; don Yerònim de Arill; don Yuan de Guimerà; don Guillem de Sinisterra; don Galseran de Semmanat, capità; don Yuan de Granada, capità; don Diego de Mendosa, capità; don Pedro de Castellet; don Luýs de Sentelles; don Enric de Sentelles [...].¹¹

I, així, fins a més d'un centenar de noms més. L'autor acompanya el relat, concís, d'una llista que respon clarament a la mena d'informació que un historiador –dels d'abans i dels d'ara– agraeix trobar en un text d'aquestes característiques, i que empra;¹² però aquesta mena d'excursos –freqüents en alguns dietaris– no han de fer-nos perdre de vista la resta del text. És obvi que aquest passatge no té res a veure amb el text reproduït abans de Vilanova, ric en matisos i discursiu, però més cert és encara que tots dos formen part del gènere memorialístic o dietarístic, i que tots dos hi tenen cabuda.

D'una altra volada, menys extenses i ambicioses, però també interessants i del mateix període que el dietari anteriorment citat de Despalau, són les inèdites memòries de Josep Dalmau.¹³ El que anys a venir seria fundador del convent de

11. BC (Biblioteca de Catalunya), ms. 510, f. 83v i 86v. Editat íntegrament a E. MIRALLES, *Antoni Viladomor: 'Història general de Catalunya'. Edició i estudi*, Barcelona, Universitat de Barcelona, 2001, tesi doctoral inèdita, pàg. 968-970.

12. MIRALLES, *Antoni Viladomor...*, pàg. 54-56. L'ús per part d'historiadors coetanis de memòries personals és sovintejat. A part de l'exemple adduït, Feliu de la Penya n'empra més, i Pujades esgrimeix el propi i el patern com a font i té còpia del de Bellafilla, entre d'altres, que reaprofitja per a la seva crònica.

13. DURAN, *Repertori de manuscrits...*, vol. III, pàg. 327-329, que remet, per a la biografia del personatge, a TORRES AMAT, *Memorias para ayudar...*, pàg. 193, i J. M. MARTÍ I BONET *et al.*, *Els "Josepets", Parròquia de la Verge de Gràcia i Sant Josep: 300 anys d'història*, Barcelona, Arxiu Diocesà de Barcelona i Akribos, 1987, pàg. 14-35.

Nostra Senyora de Gràcia o dels “Josepets” deixà una breu notícia escrita dels anys 1584-1596; a banda de les noves sobre el personatge, que completen les que ja es coneixien fins ara, destaca la seva relació sobre les Corts de 1585 a Montsó o sobre les conseqüències de la pesta de 1589, o, encara, sobre la mort de l'aleshores bisbe d'Elna, Pere Benet de Santa Maria, el 27 de gener de 1588 a Barcelona:

Dolgué a tota [la] ciutat la sua mort per la molta virtut, doctrina y bones parts per les quals era de totom molt amat e volgut; morí de edat de quaranta anys poc més o mancho. En virtut, bondat y doctrina mostrava ser un dels millors prelats de la crestianitat, predicava sempre que l'y deyen y, en fi, dava mostres de aver de pujar a molt, pus de rector de parrochial església de Sanct Nunat dins tres anys sols per sos mèrits de virtut, bondat y doctrina, fonch canonge de la Seu de Barcelona, ardiacha y bisbe de Elna. T'és per cert que està en la glòria. Residia en Barcelona per acabar la visita dels abadiats que sa magestat li havia encomanat [...].¹⁴

Immediatament posterior al de Dalmau és el *Dietari* de l'erudit Jaume Ramon Vila, que ha passat força desapercbut malgrat la seva importància i que reclama una edició urgent.¹⁵ S'enceta amb l'entrada de l'arquebisbe de Tarragona Joan Terés a Barcelona, el 4 de març de 1596, i conclou cinc anys més tard. Vila pretenia dividir el dietari en llibres, cada un dels quals havia de correspondre a l'any en curs, però l'únic manuscrit que s'ha conservat només respecta l'estructura planejada pel que fa al període 1596-1597.¹⁶

L'autor dona notícia, intercalant còpies de documentació, de les entrades a Barcelona de Felip III, d'arquebisbes, cardenals i virreis, etc., de morts de personatges cèlebres (Àngel del Pas, Joan Dimes Lloris, Felip II), de les festes litúrgiques celebrades de manera destacada, de les extraccions anuals de consellers, del seu testimoni en el procés per a la canonització de sant Ramon de Penyafort (1596), de la frustrada celebració de les noces de Felip III a Barcelona (1598), de les Corts de 1599 i de la rebuda de les constitucions per part dels consellers, com

14. ACA (Arxiu de la Corona d'Aragó), Monacals d'Hisenda, ms. 1939, f. 49.

15. Malgrat que el manuscrit era ja conegut pels erudits vuitcentistes (J. PUJADES, *Crónica universal del principado de Cataluña*, a cura de P. de Bofarull, F. Torres Amat i A. Pujol, Barcelona, Josep Torner ed., 1829-1832, 8 vol., V, pàg. IX), fou Agustí Duran i Sanpere qui el va recuperar de nou el 1947 («El rei Felip III volia casar-se a Barcelona», *Barcelona i la seva història*, Barcelona, Curial, 1973, vol. II, pàg. 81-84, [la primera versió, en castellà, a *Barcelona, divulgación histórica*, IV]); als nostres dies, a excepció de l'estudi que li dedica el *Repertori de manuscrits...* d'E. DURAN (vol. I, pàg. 63-69), l'obra no ha despertat cap interès especial entre els estudiosos, que s'han centrat en altres aspectes de la producció de Vila (vegeu BATLLE, *Patriotisme i modernitat...*, que recull les aportacions anteriors).

16. AHCB, ms. B-100; vegeu-ne una descripció detallada a DURAN, *Repertori de manuscrits...*, vol. I, pàg. 63-69. Tot i que la còpia (de final del s. XVII-principi del XVIII) abraça els anys 1596-1601, una notícia del primer terç del segle XIX ens ennova: «Contiene el *Dietario* un resumen de los sucesos de Cataluña, o más bien de Barcelona, desde 1416 hasta 1601» (PUJADES, *Crónica universal...*, vol. V, pàg. IX); ha de tractar-se d'un error, ja que el mateix Vila confirma que l'any 1596 ocupa el primer llibre del seu dietari (AHCB, ms. B-100, pàg. 84).

també d'afers urbanístics que van des de danys a la muralla de Sant Francesc el 1596 fins a les obres al Palau de la Diputació de 1597.

De les obres a la Diputació ens ennova que no van ser exemptes de polèmica:

Dimars a 21 de janer de dit any [1597] començaren a enderocar unas casas que un an avie que los diputats avien comprades devant san Jaume per a créixer la casa de la Diputació. Y amplificant dita casa se començà una obra molt sumptuosa, y pasant-la avant aparegué a alguns maliciosos que ere lo gasto execiui, pus ells no y avien pogut posar las mans, y procuraren en destorbar no pasàs avant, escrivint en cort com los diputats feien una fortaleza en la Diputació, y que era perjudici del sr. rey.¹⁷

Les raons que addueix Vila per valorar la postura dels «maliciosos» que hi anaven en contra passen per la desqualificació personal («pus ells no y avien pogut posar las mans»). L'autor, que parla en primera persona, no s'està de fer particip el lector d'algunes de les decisions preses; la relació d'aquestes obres acaba així:

Encara que lo present dietari vage dividit ab llibres [...] y aquest segon llibre del present dietari sia de l'any 1597, y la carta que posaré ara sia de l'any 1598, totavia per ésser la carta de la matèria que en aquest capítol se tracta me ha aparegut posar-la en aquest lloch, puix en ella se remata dit negoci de la obra, y no posar-la al principi de l'any 1598 pus ja ab aquest parèntesis ne don rahó al lector.¹⁸

Vila recull el propi testimoni i el dels seus conciutadans –si coincideix amb el seu, és clar–; quan fou nomenat per segona vegada administrador eclesiàstic de la casa de la Misericòrdia el 26 de febrer de 1660, es va fer ressò dels problemes sorgits amb els germans de Joan de Déu recollint les pròpies impressions i les d'altri:

Restat que yo fuy en dit càrrech, viu lo mal modo de procehir de dits hermanos, y que fèyan lo mateix que han fet los castellans y lo gervasi cos, y que cada dia me venían ab novas dels danys que fèyan al dit hospital y las caritats que defraudàvan als pobres y los mals tractes que ab ells tenían. Y entès açò, y també perquè algunas cosas de las ditas veyá yo mateix, determiní de darne rahó an el senyor bisbe y als concellers, com de fet o fiu.¹⁹

Un altre erudit, Jeroni Pujades, és l'autor d'un dels dietaris més coneguts avui dia de l'Edat Moderna. En l'actualitat tenim a l'abast els seus *Dietari* primer, segon, cinquè i sisè (que corresponen als períodes 1601-1605, 1606-1610, i 1621-1625, 1626-1630) i no ens han pervingut ni el tercer i ni el quart (1611-1615 i 1616-1620), ni encara un darrer, el setè, que Pujades degué continuar fins a la

17. *AHCB*, ms. B-100, pàg. 82.

18. *AHCB*, ms. B-100, pàg. 84.

19. *AHCB*, ms. B-100, pàg. 308.

mort (1631-1635).²⁰ Ara bé, no fou Pujades el primer de la seva família a escriure un dietari. Segons nota l'historiador en diverses ocasions, el seu pare, micer Miquel Pujades, doctor en drets, hauria estat també l'artífex d'un dietari que no s'ha conservat; el de Miquel, que havia mort el 1585, és anomenat pel fill el "vell", per contraposició amb el seu, que és el "nou", i hauria estat continuat per Jeroni que, aprofitant la nova centúria i la desigualtat de dimensions dels volums paterns, finalment s'hauria decidit a encetar-ne un de propi.²¹

El dietari és sovint entès com una eina vinculada a la família, per tal que conservi el testimoni del temps passat, no només l'econòmic sinó també l'històric en l'esfera privada (hàbits i costums familiars). Les motivacions, utilitat i consciència històrica, van lligades a l'escriptura literària, la qual, segons el tema i la fortuna, s'imposa a voltes sobre la nua relació dels fets, que són, d'una banda, testimoni històric, perquè són narrats tal com eren, però també, d'altra banda, dictats pel record o l'experiència personal, diversament enriquits pel punt de vista de qui s'expressa. Algun cop el resultat no transcendeix l'esfera familiar, mentre que altres vegades versemblantment la recepció pot ampliar-se, a través de la lectura en veu alta, a un cercle d'amics, i fins i tot algun altre cop pot pretendre assolir una difusió més gran, per mitjà de la impressió –tot i que no és el més habitual.

Pujades comença el primer volum del "nou" dietari fent esment de la seva condició de ciutadà de Barcelona: hi va néixer el 1568 i va residir-hi bona part de la seva vida. Malgrat l'"exili" obligat per qüestions laborals a Castelló d'Empúries (on va viure de 1604 a 1609 i des de 1621 fins a la seva mort, el 1635), sempre es va considerar barceloní, i retornava a la ciutat quan les obligacions li ho permetien. Les referències a Barcelona tant en el seu *Dietari* com en altres obres són obligades durant els anys en què hi viu, i contínues en la distància.

Al pròleg de la que fou la primera versió de la seva obra més coneguda, la *Corònica universal del principat de Catalunya*, afirmava: «Advertesca també lo lector lo lloch ahont jo, componedor d'esta obra, estic, component aquella en la

20. A part de l'edició del *Dietari* feta per Casas Homs (Barcelona, Fundació Salvador Vives Casajua, 1975-1976, 4 vol.) cal veure ELLIOTT, *La rebelión...*, pàg. 518, 523-524; R. GUILLEUMAS, «El Dietari Sisè de Jeroni Pujades a la Biblioteca Universitària de Barcelona», *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*, XXXII (1967-1968), pàg. 27-36; AMELANG, «El mundo mental de Jeroni Pujades», dins R. L. KAGAN i G. PARKER, *España, Europa y el mundo Atlántico. Homenaje a John H. Elliott*, Madrid, Marcial Pons, 2002, pàg. 113-147; i DURAN, *Repertori de manuscrits...*, vol. II.1, pàg. 262-266, i vol. III, pàg. 474-482; vegeu també RUBIÓ, *Història de la...*, vol. II, pàg. 237; SIMON, «Memorias y diarios...», pàg. 123; SIMON, *Cavallers i ciutadans...*, pàg. 15-16; SIMON i PEÑA, «La escritura privada...», pàg. 280; i BUSQUETS, *La Catalunya del barroc...*, vol. I, pàg. 122-123.

21. «Assò mogué a micer Miquel Pujades, mon pare y senyor a fer un *Dietari* de coses passades en son temps, lo qual continuí jo fins a l'any centèsim, que és lo corrent de 1601. En lo qual, axí per ser principi de centenar com perquè lo altre anava part en folio gran y part en quadern, he volgut començar llibre nou» (PUJADES, *Dietari*, vol. I, pàg. 67). Sobre Miquel Pujades: TORRES AMAT, *Memorias para ayudar...*, pàg. 509 i 515; R. del ARCO GARAY, *Repertorio de manuscritos referentes a la historia de Aragón*, Madrid, Diana Artes Gráficas, 1942, núm. 257; R. TORRENT, «La Crónica de J. Pujades», *Anales del Instituto de Estudios Ampurdaneses*, Figueres, 1962, pàg. 67-72 i 80-85; i DURAN, *Repertori de manuscrits...*, vol. II.1, pàg. 150-155.

ciutat de Barcelona, perquè importa molt tenir advertit açò per a quant trobarà escrit algunes vegades ésser succehida una cosa d'essà o dellà de tal lloch, com és ara dir que <que> Leyda és dellà Segre, és axí bé de entendre si se sap que jo, qui parle, só en Barcelona [...].²²

La primera persona («jo, qui parle», remarca), més habitual en el *Dietari* que no pas en la *Corònica*, reforça la importància que donava Pujades a la circumstància esmentada: és la seva condició de barceloní i la importància de la ciutat el que dóna la mesura a partir de la qual cal llegir certs passatges de la seva obra.

Per parlar del *Dietari* de Pujades i de la seva visió de la ciutat caldria aturar-se amb detall en la *Corònica*, sobretot per la rellevància que hi pren Barcelona. A la dedicatòria als consellers que inaugura l'obra, Pujades nota la grandesa de l'urbs: de les proeses dels avantpassats de la pàtria, Catalunya, «resulta gran honrra a esta nostra ciutat de Barcelona, puix lo valerós Hèrcules Líbich la fundà y poblà de gent del Latio, y lo generós carthaginès Hamílcar ab los seus la restaurà, engrandí, fortificà y sircuy de muralla, y la posà en tall honrrat, y a qualsevol ciutadà resta la obligació de immitar a tals progenitors y deutes com los han immitats los que han tingut après lo govern de ella, procurant sempre ampliar-la y embellir-la, tant que vuy és de les més vistoses y ben edificades, regides y governades ciutats que té la Europa». La identificació de la ciutat de Barcelona amb Catalunya, o a la inversa, que és conseqüència de la capitalitat política de la primera, és una assimilació freqüent que retrobem en molts textos de l'època.

Pujades no s'està de continuar amb una bona ensabonada a la labor dels consellers –l'obra va ser finalment dedicada a Barcelona i, com és lògic, no hi manquen els elogis a la ciutat ni als seus governants–; aquests, «com a cuydadosos pares de república [...], han fetes altres infinides coses en profit, utilitat y autoritat de ella. Y ab molta rahó, per ser la més populosa y cap de tot lo Principat, ennoblida ab la residència del excel·lent loctinent de sa magestat y Consell Real, il·lustrada ab lo venerando tribunal del Sanct Offici, honrrada ab la Generalitat y ornada de tota manera de estaments”.

Tot i les evidències històriques, però, l'autor no es pot retreure del que considera un deute personal amb Barcelona, «que a més del natural y educació, tinch les escoles y lletres mamades de les suavíssimes y ubèrrimes fonts de ella».²³ Així, i de la mateixa manera que en la literatura memorialística trobem part de la

22. *RABLB* (Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona), ms. 3-I-26, f. 5, al marge. Aquesta referència a la ubicació de l'autor, com altres passatges, van ser eliminats pel mateix Pujades o pels encarregats de fer censura de l'obra un cop aquesta fou donada a la impremta. Als inicis l'obra s'intitulà *Calamicleon, ço és, història de les calamitats i glòries de nostra Catalunya i senyors d'aquella* (MIRALLES, *La 'Corònica universal del principado de Cataluña' de Jeroni Pujades a l'Acadèmia de Barcelona*, Barcelona, Ajuntament de Barcelona, 2003, pàg. 8-10; DURAN, *Repertori de manuscrits...*, vol. III, pàg. 486-487), i fou la versió que, retocada, va passar el 1609 a la impremta amb el títol de *Corònica universal...*; anys més tard, el 1635, Pujades va enllestir la traducció al castellà, amb notes noves, de la primera part publicada, que va ser continuada amb una segona part, també enllestida, i encara amb una tercera que va quedar pendent d'una última revisió (MIRALLES, «La 'Corònica universal del principado de Cataluña', una obra interpolada?», *Llengua & Literatura*, 13 (2002), pàg. 223-272 (pàg. 224-225)).

23. PUJADES, *Corònica universal del principat de Catalunya*, Barcelona, Jeroni Margarit, 1609, f. *4.

història, la història reflecteix a vegades les vivències més íntimes dels seus autors.

Pujades no va concebre el *Dietari* perquè fos publicat ni perquè fos llegit en públic, però el dotà, tal com feien altres memorialistes, d'un prefaci en què aflo-
ra la seva consciència històrica quan recorda la importància de deixar memòria
escrita dels fets, de fer història, i justifica les seves limitacions.²⁴ Els quatre
volums conservats estan farcits de documentació auxiliar que s'intercala, majoi-
ritàriament sense relligar, al llarg de la narració;²⁵ aquesta documentació, ma-
nuscrita i impresa, és de natura molt diversa i en català, castellà i llatí: hi ha po-
esia pròpia i aliena, cartes institucionals, correspondència privada amb notes i
relacions històriques, bans, profecies, cartells de certàmens literaris, documents
sobre el procés de beatificació de sant Oleguer, etc.

L'escriptura de Pujades és selectiva (tria els fets que considera més importants
a l'hora d'anotar-los) i meditada (no escriu a raig); així, i tot i que de vegades re-
copia literalment les notícies que ja ha escrit, en moltes altres ocasions confe-
geix el seu discurs partint d'unes notes o d'unes experiències viscudes un temps
abans.²⁶

Els temes que interessen Pujades són múltiples: coincideix amb altres dietaris-
tes del seu temps a relatar entrades, fastos reials, certàmens poètics, el paper de
les institucions (Generalitat i Ajuntament), de l'Església i les confraries en l'or-
ganització de la ciutat, el Tribunal de la Inquisició, etc.; és divergent respecte als
altres en la valoració que fa dels fets i dels seus protagonistes.

Això s'evidencia, per exemple, en la relació que fa d'un dels certàmens litera-
ris celebrats a la ciutat en honor de sant Ramon de Penyafort, el del dia 16 de
juny de 1601, on fou premiat i on actuaren com a jurat Onofre Pau Cellés, Fran-
cesc Olivó, Joaquim Setantí, Francesc Cosme Fivaller, Francesc Calça, Galceran
Albanell i Julià de Navel («Y començant per los versos catalans, fou declarat lo
premi de ells en favor de mi, micer Hierònym Pujades, a qui (sens tatxa de dits
jutges) crec lo donaren més per premiar la devoció que la composició»);²⁷ El re-
coneixement poètic i la participació activa de Pujades en les festes per a la ca-
nontització del sant queden recollits en el *Dietari* amb profusió de detalls, però
caldria destacar la relació del guirigall que organitzà el doctor del Reial Consell
Joan Gallego («*olim* fill de un gorrater o baxador que-s deia Gonzales, de nació
gallego, y per ço li deyen Lo Gallego, y vuy dit micer Gallego se anomena axí»),²⁸
perquè es volgué asseure, de totes totes, en un lloc que no li corresponia. A les
tres de la tarda arribà Gallego a l'església de Santa Caterina Màrtir i prengué
posseïsió d'una de les cadires del cadafal reservades als set jutges; «en veurer-
ho, ya lo cor me'n féu mal», afirma Pujades com si es tractés d'un vaticini. Una

24. PUJADES, *Dietari*, vol. I, pàg. 67-68.

25. Es fa difícil de determinar quin ordre seguia originalment aquesta documentació: en el dia
d'avui ja hi ha diferències respecte a l'ordenació que presentava Casas i Homs en l'edició
de 1975-76. Alguns d'aquests textos duen notes autògrafes de Pujades i permeten recons-
truir-ne la procedència o aclarir algun punt que hi és tractat.

26. E. MIRALLES, «Jeroni Pujades i la ciutat de Tortosa», *Nous col·loquis*, IV (2000), pàg. 137-147
(pàg. 139-140).

27. PUJADES, *Dietari*, vol. I, pàg. 148.

28. PUJADES, *Dietari*, vol. I, pàg. 146.

mica més tard féu acte de presència part del jurat que, adonant-se de la situació, decidiren no asseure's i li comunicaren que el seu càrrec no li permetia ser allà on era. «Bé podia ell», prossegueix Pujades, «ans de més escandalitzar als circumstants, llevar-se de allí; no ho féu, no sé per què. Bé viu tot lo que passà per quant estava assentat a un escon tot fronter de ell». De fet, Gallego no es mogué fins que un altre membre del Reial Consell, Jeroni Astor, li ho pregà. I conclou Pujades que l'acte escandalitzà els assistents «perquè, fins assí, era dit micer Gallego tingut en molt diferent opinió; però en ésser vestits de aquella cota o sentats en lo banch real, crec que se prevarican; deu hi haver entre ells contagió y se-ls apegà».²⁹

La tria d'aquest fragment la condiciona el fet que es tracta d'un acte públic celebrat a la ciutat en el qual Pujades es troba implicat de manera directa per dues raons: primer, perquè és un dels participants en el certamen i, en segon lloc, perquè Gallego acabarà essent un dels censors de l'edició de 1609 de la *Corònica*, juntament amb Salvador Pons, Jaume Rebullosa i Onofre Manescal. Les valoracions del jurista respecte a la conducta del membre del Reial Consell no deixen dubtes sobre l'opinió que en tenia, ni tampoc sobre l'opinió que li mereixien els que ocupaven càrrecs semblants.³⁰

I encara hi ha una altra raó, prou important, que ja havia detectat Casas Homs: la relació que forneix Pujades és pràcticament calcada a la del *Manual de Novells Ardits*...³¹ La diferència radica en els fragments que hem copiat més amunt, que són originals, i que passen per la impressió personal i la valoració dels fets.

Després de deturar-nos llargament en un autor com Pujades, historiador i, a més, dietarista, que sovint no pot destriar un extrem de l'altre, sembla oportú fer esment de la *Historia general del principado de Cataluña, condados de Rossellón y Cerdaña*, del profrancès Magí Sevillà, que detalla fets entre 1598 i 1649 i que roman encara inèdita.³² Tot i que l'obra no és pròpiament un dietari personal i

29. PUJADES, *Dietari*, vol. I, pàg. 146-148.

30. S'hi refereix de nou en altres ocasions, i tampoc per lloar-lo: PUJADES, *Dietari*, vol. I, pàg. 344 i 387.

31. PUJADES, *Dietari*, vol. I, pàg. 36. L'editor del *Dietari* va notar la relació entre aquest, el *Manual de Novells Ardits*, vullgarment apellat *Dietari del Antich Consell Barceloní* (ed. iniciada per F. SCHWARTZ i LUNA i F. CARRERAS CANDI, Barcelona, Ajuntament de Barcelona, 1892-1975, 28 vol.) i els *Dietaris de la Generalitat de Catalunya* (dir. per J. M. SANS i TRAVÉ, Barcelona, Generalitat de Catalunya, Departament de la Presidència, 1994-2002, 7 vol.): els dos primers coincideixen en nombroses ocasions, sobretot pel que fa a la tria dels temes, i de vegades les notícies són paral·leles; en canvi, entre Pujades i els *Dietaris de la Generalitat*... la diferència radica en la mena de notícies que uns i altres consideren importants (pàg. 35-38). El fragment del *Manual de Novells Ardits*... és al vol. VIII, pàg. 356-357; l'entrada dels *Dietaris de la Generalitat*... (vol. III, pàg. 399) d'aquest dia, molt més concisa, contrasta amb les dues anteriors.

32. En conec dues còpies: una a la BNP (Biblioteca Nacional de París), ms. esp. 114-116 (A. MOREL FATIO, *Catalogue des manuscrits espagnols et des manuscrits portugais*, París, Imprimerie Nationale, 1892, pàg. 107, núm. 389-391) i una altra, incompleta, a la BUB (Biblioteca de la Universitat de Barcelona), ms. 115 (F. MIQUEL, *Inventario general de manuscritos de la Biblioteca Universitaria de Barcelona*, Madrid, Direcciones Generales de Enseñanza Universitaria y de Archivos y Bibliotecas/Servicio de publicaciones de la junta técnica, 1958-1969, 4 vol., vol. I, pàg. 146). Vegeu també M. PARETS, *De los muchos sucesos dignos de memoria que han ocurrido en Barcelona y otros lugares de Cataluña*, a cura de C. Pujol i Camps, Madrid, 1888-1893, Me-

fou escrita pensant en un públic lector teòricament interessat pels esdeveniments polítics d'aquells anys, l'he recuperada de manera deliberada perquè ha estat considerada pels estudiosos com una mostra més de literatura memorialística i bé podria il·lustrar com són de fines les fronteres que separen les manifestacions del gènere.

Sevillà, valent-se d'un estil carregat i ampul·lós plenament barroc, veu així la Barcelona de 1626:

Ganó, con la nueva de la llegada de la cathólica magestad [Felip IV], la ciudad los instantes para rezivirla festiva, con todo género de aparatos, faustos, magníficas fiestas, y, en quanto le pudo arbitrar, para hazer plausible a todos la estimación que hazían los ciudadanos de aquella, avançándose en recevilla con tal magnificencia en todo festivo que, entrelazadas las obras con los efectos de la voluntad, dexaron por aquella vez muy atrás las costumbres de semejantes rezivos [...]. Se dize que devían de pasar las tres de la tarde quando el rey, con plausible magestad marchando, siempre en medio de 12 mil ciudadanos puestos en armas y costosíssimamente aderaçados, seguido de un nobilíssimo cortejo, llegó a la puerta de San Antonio.³³

L'autor continua amb la descripció de les festes que es fan a la ciutat, amb tota mena de detalls, i amb el torneig celebrat al Born, indret preferit per a la celebració de cerimònies i festes locals per la seva amplitud, i acaba, abans d'embranchar-se a relatar les Corts, amb els mots següents:

Davan entonces aquellos affectos paternos del rey muestra de autorizar (a medida de la antigüedad) a Barcelona por insigne cabeça del Principado, de los romanos por colonia y ciudad, y ciudad ilustre del imperio, cuyos ciudadanos eran capaces en la deliberación activa y passiva de la corona imperial, convento jurídico, cancellaria romana, gran metrópoli de los reyes godos, corte de muchos de ellos, que en su situación y edificios era la primera de las ciudades de España, y que finalmente por sus raros servicios havia sido de sus príncipes, en todo tiempo, adelantada a las demás en gloriosos favores y preheminiencias.³⁴

L'espai d'aquest estudi és limitat i no pretenc fer un repàs dels temes més recurrents que omplen les pàgines dels dietaris, que són molts, però aprofito per assenyalar que la generositat de la ciutat durant les visites reials és constatada sovint amb detall, i els dispendis que es generen es descriuen minuciosament. Tornant a Sevillà, podem veure que malgrat el pas dels anys no s'estarà de recordar els d'aquell 1626, i també alguns de posteriors, amb vista a remarcar la bona

morial historico español, vol. XX-XXV, XXII, pàg. VII-XI; J. SANABRE, *La acción de Francia en Cataluña (1640-1659)*, Barcelona, Llibreria de J. Sala, 1956, pàg. 483, 515-516; ELLIOTT, *La rebelión...*, pàg. 520 i 524; SIMON, «Memorias y diarios...», pàg. 123; SIMON, *Cavallers i ciutadans...*, pàg. 16; SIMON i PEÑA, «La escritura privada...», pàg. 280; i BUSQUETS, *La Catalunya del barroc...*, vol. I, pàg. 123-124.

33. BUB, ms. 115, f. 62-62v.

34. BUB, ms. 115, f. 66-66v.

predisposició de la ciutat (i per extensió del Principat) davant l'arribada del rei Felip IV.

Però si la *Historia* començava amb l'entronització de Felip III, és a partir de 1639 que es farà més detallada: tot i que es troba dividida en quinze llibres en els primers dels quals la referència a fets posteriors és habitual, l'arc temporal que abraça cada un dels llibres és desigual.³⁵ L'obra es tancarà el 1649 a París, on l'autor s'havia traslladat el 1642 i on va morir el 1657. L'autor hi va relatar els esdeveniments que van sacsejar la Catalunya d'aquell temps, i hi va inserir còpies de documentació coetània i alguna mostra de literatura popular.

A més de la de Sevillà, ens han pervingut altres visions de l'època centrades exclusivament en la revolució catalana de 1640 de la mà de ciutadans barcelonins. En són exemples el dietari del conseller barceloní Francesc Ferrer (1640-1641) o els difícilment classificables *Misceláneos históricos y políticos sobre la guerra de Cataluña desde el año 1639*, d'Albert Tormé i Liori, dedicats al rei Felip IV i editats parcialment el 1889.³⁶

Però a més de les guerres, hi ha altres esdeveniments prou destacats que empenyen la població civil a mirar de deixar constància escrita dels fets: és el cas de les epidèmies de pesta com la de 1651, que assolà la ciutat i féu que molts dels habitants en fugissin. La pandèmia serà motiu de reflexió en els dietaris de Miquel Parets i Miquel Onofre Montfar-Sorts.

El primer d'ells, el menestral Miquel Parets, és l'artífex d'una detallada crònica de la Barcelona de la primera meitat del segle XVII: *De molts sucessos que han succeït dins Barcelona i en molts altres llocs de Catalunya dignes de memòria* (1626-1660).³⁷ L'obra, una de les més estudiades del panorama memorialístic modern, és

35. A partir del 1639 (llibre IV) cada any discorre en un o fins i tot en dos llibres del relat, fins al 1649 (llibre XV); els tres primers s'ocupen dels quaranta anys anteriors: 1598-1638.

36. Sobre Ferrer vegeu: SIMON, «Memorias y diarios...», pàg. 125; SIMON, *Cavallers i ciutadans...*, pàg. 17; BUSQUETS, *La Catalunya del barroc...*, pàg. 128. Sobre els *Misceláneos*, que ens han pervingut en nombroses còpies manuscrites, vegeu: TORRES AMAT, *Memorias para ayudar...*, pàg. 622; RUBIÓ, *Història de la...*, vol. II, pàg. 233-234; SANABRE, *La acción de Francia...*, pàg. 75 i 217; ELLIOTT, *La rebelión...*, pàg. 520 i 525; SIMON, «Memorias y diarios...», pàg. 124; SIMON, *Cavallers i ciutadans...*, pàg. 16; SIMON, *Els orígens ideològics de la revolució catalana de 1640*, Barcelona, PAM, 1999, pàg. 180-181, 199, 227 i 324; BUSQUETS, *La Catalunya del barroc...*, pàg. 125-126. A. Simon té en premsa el volum *Cròniques de la Guerra dels Segadors*, on edita altres testimonis de l'època.

37. R. M. Margalef, A. Simon i X. Torres preparen l'edició de la versió catalana, d'autor, que es conserva manuscrita (*BUB*, ms. 224-225 —cf. MIQUEL, *Inventario general...*, I, pàg. 279-283—); hi ha una edició parcial (PARETS, *Dietari d'un any de pesta*, a cura de J. Amelang i X. Torres, Barcelona, Eumo, 1989) i una traducció que no sembla d'autor de 1888-1893 (PARETS, *De los muchos sucesos...*). Sobre Parets cal recórrer als estudis d'Amelang: «La visió del món d'un assaonador del segle XVII: l'artesa com a Ícar», *L'Avenç*, 87 (novembre 1985), pàg. 20-25; «Una sociabilitat barcelonina del segle XVIII: text i context d'un menestral», *Pedralbes*, 16 (1996), pàg. 47-58; «Formas de escritura popular: las autobiografías de artesanos», dins A. CASTILLO (comp.), *Escribir y leer en el siglo de Cervantes*, Barcelona, Gedisa, 1999, pàg. 129-142; *The flight of...*, especialment pàg. 64-68; i també RUBIÓ, *Història de la...*, vol. II, pàg. 233; SANABRE, *La acción de Francia...*, pàg. 127, 136, 232, 543-544 i 564-565; ELLIOTT, *La rebelión...*, pàg. 520 i 523; SIMON, «Memorias y diarios...», pàg. 123-124; SIMON, *Cavallers i ciutadans...*, pàg. 16; SIMON i PEÑA, «La escritura privada...», pàg. 280; BUSQUETS, *La Catalunya del barroc...*, vol. I, pàg. 124.

escrita des d'una manifestada voluntat de servei: «y assò serà per los que vindran, perquè en qualsevol tems poran trobar lo dia y any que sucsehiren tals coses».³⁸

Els annals de Parets són destacables sobretot pel que fa a la relació de la Guerra dels Segadors i la pandèmia de 1651 a la ciutat, però també s'hi reflecteix el món festiu barceloní (cerimònies reials, institucionals i religioses, carnestoltes...) i les preocupacions de la seva classe social (augment de preus, falta d'aliments, avalots...); d'altra banda, tal com ha assenyalat Amelang, en la mesura que aconseguim desxifrar l'especificitat de la ciutat de Barcelona com a context aconseguirem interpretar els "missatges" que amaga l'escrit de Parets.³⁹ Ara bé, l'escassetat de referències biogràfiques en el cos del text⁴⁰ sumada a l'extrema semblança entre alguns passatges de l'obra amb fulletons publicats coetàniament –a més d'alguna documentació inserida que ja ha estat estudiada i identificada– fan pensar que no som davant un text del tot original.⁴¹

El relat de Parets fa estremir en alguns passatges, i més si tenim en compte que tres dels seus quatre fills i la seva muller perderen la vida per causa de la pesta:

En les festes de Sancogesma i vuit dies après, que eren als darrers de maig i primers de juny, féu un gran estrago lo mal en Barcelona, de tal manera que ja los fossers que estaven repartits en sis quartos per tota la ciutat, que és un quarto per cada conseller, no podien abastar a portar los morts ni los encontrats a Jesús, que s'hagueren de valer de carretes per a portar los morts, i los fossers sols aportaven los malalts ab sos llits de morts, anant en cada llit i en cada carreta un ajudant d'alguasil de morbo per fer apartar la gent per los carrers. Per tot allà a ont passaven era una gran terror veure les carretes, que a tots los quartos n'hi havia una o dues o les que eren menester; veure-

38. *BUB*, ms. 224, f. [1 prel.]; la nota d'aquest f. preliminar és posterior a l'acabament del primer volum: «És estat escrit lo present llibre tot de mà de Miquel Parets, assaonador, comensant-lo escriurer de edat de 16 anys, y ha anat continuant tot lo que ha passat en Barcelona y demés llocs de Catalunya, lo qual trobaran asentades les notes del present llibre en la fulla següent, aont és lo títol de dit llibre, prometent anant continuant dites coses ab altro llibre que tindrà títol de segon llibre o notas [...]». Sobre la distribució: «Llibre primer de molts sucesos que han sucseÿt dins Barselona y en molts altres llocs de Catalunya dignes de memòria, en los dies y anys han sucseÿt, comensant dit [*ratllat* die] llibre dijous a 26 de mars 1626 [...] fins que guanyà [*el comte d'Harcourt*] la plaça de Balaguer als 20 de octubre 1645 [...]»; «Llibre segon ahont se van continuant los sucesos de Cataluña, particularment de tot lo que ha sucseÿt en Barcelona, diada per diada, comensant als 15 de agost any 1645», fins l'any 1660 (*BUB*, ms. 224, f. 1, i ms. 225, f. [1]).

39. AMELANG, «La visió del món...», pàg. 22.

40. Una part de les notícies més personals són als folis finals dels dos manuscrits de la *BUB* (ms. 224, f. 140v-143v; ms. 225, f. [195v]); cf. ms. 224, f. 1: «A la fi de dit llibre trobaran algunes notas importans per negosis de ma casa, com són dos casamens, notas de capítols y lo testament de la primera [*muller*], que era Maria Roura, y lo modo se destruí son dot, y també les notas dels batismes de tots los fills he tinguts fins als 9 de 8bre de 1645, y altres coses particulàs dignas de saber-se».

41. L. GARCIA («Solemne entrada a Barcelona y diversos acontecimientos festivos ante la jura de Fueros del Reino de Cataluña por Felipe IV, en 1626: El Dietario, como testimonio, de Miquel Parets», *Pedralbes*, 15/II (1983), pàg. 473-480) ha acarat alguns passatges de Parets amb alguns dels Fullets Bonsoms que certifiquen aquest extrem.

les anar per los carrers totes plenes de morts, qui tot vestit, qui despullat, qui embolicats ab llençols, qui ab camisa, que era una gran terror de veure-ho, i tan espesses que anant per los carrers de contínua topaven ab elles. I anaven altres carretes que se n'aportaven los matalassos i flassades i llençols dels llits dels morts. I axí mateix ho feien los fossers que aportaven los malalts, que també se n'aportaven la roba dels llits que havien jagut los malalts i se'ls n'aportaven a Jesús per a poder jaure, que era arribat a tan estrem la morberia que un malalt que no aportava matalàs i roba per a jaure havia de jaure en terra, perquè eren tant los malalts que hi acudien que no hi havia no tan solament llits per a jaure, però ni lloc per estar en tot lo monastir de Jesús, que havien de fer coberts de posts per los horts per a posar los malalts, que ni de dalt ni de baix no hi cabien, que arribà temps que hi havia tres o quatre mil malalts, no obstant que se'n morien moltíssims.⁴²

Més breus són les memòries de Miquel Onofre Montfar-Sorts,⁴³ que comprenen els anys 1651-1656 i se centren en l'arribada de l'epidèmia a la ciutat i la fugida extramurs per tal de no patir el contagi. L'autor també hi relata, amb dolor, la mort del seu pare, l'historiador Dídac Montfar-Sorts: «lo que em pesa [és] que en ninguna manera se pot dir lo de l'Ecclesiàstic [30,4]: *'Mortuus est Pater ejus et quasi non esset mortuus: similem enim reliquit sibi post se'*, perquè no el sabré imitar ni he sabut aprendre ses bones ensenyances».⁴⁴ Malgrat els seus laments, i tal com hem vist que s'esdevenia en el cas dels Pujades, almenys la consciència històrica la devia heretar del seu pare.

Un cop recuperada la normalitat després del conflicte bèl·lic i la pandèmia, Josep Montfar-Sorts, doctor en arts i en lleis, ciutadà honrat de Barcelona i cosí de Miquel Onofre, complerts ja els cinquanta anys decidí encetar un *Diario*; el text, en castellà i amb alguna entrada en català, abraçava, almenys, els anys 1682-1687.⁴⁵ Com ha assenyalat Amelang, la restauració de 1652 fou símptoma d'una nova tònica que qualifica de “quietud estudiada” pel que fa a les discussions polítiques, de baixa qualitat; «el contraste entre las mordaces observaciones del

42. PARETS, *Dietari d'un any...*, pàg. 54-55.

43. «Memòries familiars de Miquel Onofre de Montfar», dins PARETS, *Dietari d'un any...*, pàg. 85-91, [ed. sobre A. MESTRES, «Memòries familiars de Miquel Onofre de Monfar (1651-1654)», *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*, 16 (1935-1936), pàg. 31-38]; cf. F. UDINA, *Guía histórica descriptiva del Archivo de la Corona de Aragón*, Madrid, Ministerio de Cultura, 1986, pàg. 133 i 151.

44. «Memòries familiars...», pàg. 88.

45. S'han conservat únicament els manuscrits que recullen el període 1683-1687, però el primer du la indicació «tomo segundo de los años 1683 y 1684 del mesmo Joseph de Monfar y Sorts, ciudadano honrado de Barcelona [...]» (*BUB*, ms. 1765, f. 1), i els tres següents es diu que són el tercer, quart i cinquè volums (*BUB*, ms. 397, f. [1] prel.; *BUB*, ms. 398, f. 1; *BUB*, ms. 399, f. 1). Versemblantment, doncs, havia d'haver escrit un primer volum (1681?-1682) i possiblement algun altre, ja que en el darrer dels manuscrits hi ha referències afegides posteriorment a esdeveniments de 1688. Montfar-Sorts havia nascut el 1631 i va morir el 20 de setembre de 1696 (cf. *BUB*, ms. 1765, f. 1; *BUB*, ms. 398, f. 1, i *BUB*, ms. 399, f. 1). Per a l'obra vegeu AMELANG, *La formación de una clase dirigente: Barcelona 1490-1714*, Barcelona, Ariel, 1986, pàg. 43, 57, 138 i 198; SIMON, «Memorias y diarios...», pàg. 125; SIMON, *Cavallers i ciutadans...*, pàg. 17; SIMON i PEÑA, «La escritura privada...», pàg. 281.

abogado Jeroni Pujades, que escribió en los primeros años del siglo, y las pías trivialidades de su colega el jurista Josep Montfar i Sorts durante el decenio de 1680 refleja algo más que diferencias de temperamento individual. Sus obras simbolizan dos coyunturas políticas distintas, dos eras separadas por la experiencia de la revolución y la guerra civil. Desgraciadamente, el clima de la segunda mitad del siglo fue poco fructífero por lo que se refiere a comentarios preceptivos, tanto sociales como políticos.⁴⁶

El *Diario* de Josep Montfar-Sorts recull tota mena de notícies que afecten la quotidianitat de la ciutat: incidències meteorològiques, la inseguretat ciutadana, la salubritat (funcionament de l'Hospital General), l'arribada de correus de Madrid (especialment els divendres), però també de Roma, Perpinyà, etc., el Tribunal de la Inquisició, les tasques del Consell de Cent, notícies sobre els gremis, el moviment del port de Barcelona, festes litúrgiques i civils, notícies sobre personatges cèlebres, a més, és clar, de dades de caràcter més familiar (tot i que poques); l'autor també insereix còpies de documentació coetània i poesia. Josep Montfar-Sorts no prefixa un espai per a cada un dels dies: enceta un quadern i el va omplint amb les relacions diàries, i al marge anota crides de lectura per després localitzar amb més facilitat els textos; un cop enllestit l'any, el porta a relligar.

Dos passatges, un sobre els problemes als carrers de la ciutat generats pels estudiants i un altre a propòsit les festes de la patrona de Barcelona, santa Eulàlia, ens haurien de servir per reviure aquesta quotidianitat:

A las 9 de la mañana de un tiro de pistola mataron en la Puerta de na Canuda un licenciado philosopho que se dezía Alio Martí, hijo de la [ratllat villa] ciutat de Tortosa, porque él y sus camaradas quería[n] bailar, y los licenciados de leyes se lo querían impedir diziendo que a los de las facultades mayores era permitido y no a los de facultad menor, y por esso pusieron mano a los discípulos y le mataron con tres pelotas en la cabeza, y otro salió herido; los legistas dieron y los philosophos recibieron. Anima eius requiescat in pace. Amen.

Viernes a 11 de dicho [febrer]. En la Seo se empeçó la fiesta de santa Eularia, virgen y mártir, patrona de Barcelona. Con solemníssimas vísperas y maitines se cantó a 4 coros; asistió el obispo en el coro [...]. Sábado a 12 del dicho se continuó la fiesta en la Seo, y en la missa se cantó a 4 coros; asistió el duque de Borlonvila [*i.e.* Bournonville], lugarteniente y capitán general con el Real Consejo y los concelleres con prómenes; predicó el m^o. Hogas, dominico predicador de la Quaresma. Demprés se hizo la processión asistiendo todos los sobredichos a la una y media; el obispo no dijo de pontifical sino que asistió en el coro. Los moços carpinteros salieron disparando por la ciudad como el año passado; fue buena vista.⁴⁷

Una altra guerra, la de Successió, farà que proliferin de nou dietaris i memòries, i que el clima polític torni a reviuire. El primer al qual em vull referir és el *Diari* de Manuel Mas i Soldevila, jurista i també poeta, que fou membre del Con-

46. AMELANG, *La formación de una clase...*, pàg. 57.

47. BUB, ms. 1765, f. 7v-8 i f. 150v-151v, respectivament; corresponen als dies 15 de gener de 1683 i 11 i 12 de febrer de 1684.

sell de Cent de la ciutat de Barcelona. El text de Mas va del primer de novembre de 1700 fins al 14 d'octubre de 1705 i és fonamental per entendre els primers anys de la guerra i l'ambient que es vivia a Barcelona.⁴⁸

El *Diari* es presenta com a testimoni per al coneixement futur dels fets ocorreguts durant aquells anys. Amb motiu de la visita dels reis a Barcelona, i sota l'epígraf «Notícias generals del temps estigueren los reys en esta ciutat», l'autor fa constar: «Estas són las cosas més generals que me ha aparegut notar per a que, acabant-se aquí la relació del temps estigueren los reys en esta ciutat, se tinga una casi cabal notícia en lo temps devenidor del sobredit».⁴⁹

L'autor és minuciós a l'hora de relatar els fets, tal com reflecteix l'episodi del motí ciutadà iniciat al barri de la Ribera el 14 d'octubre de 1705:

Serían en est die las deu horas del matí quant un alférez dels que estavan de guarda en lo torre de Sant Joan, prop los Escorxadors, ahont éran los presos, se travà de paraulas ab un de estos, y llansant mà a una pistola volgué nostre Senyor que sols li tragué de fogó. Y sentint-lo los altres presos que éran baix en dita torre pujaren per apassiguar-o, y altres restaren detenint ab bonas paraulas als demás soldats. La gent de la Ribera, vehina a dita torre, estava dos dies havia reselosa de algun desman y en contínua vigilància y no descuydada de tot lo necessari. Sentiren dits de Ribera los crits y ruido de la torre, y tement o que comensavan a sentenciar als presos o que se'ls ne volían aportar (que de una cosa y altra corrían veus entre los soldats), juntant-se alguns se acercaren armats a la torre, los quals, vistos per los presos que havían pujat dalt, comensaren a cridar: 'Ara és hora, germans, trayeu-nos de assí que ens volen matar! Misericòrdia!'. Al ruído de estas lamentables veus comensà a alborotar-se tot lo barri.

Permeté lo cel al mateix temps altre desorde, y fou que passant un paysà per la altra cap de Ribera, cerca de la capella de Nostra senyora de Montserrat, advertí un soldat en un floch groc que aportava dit paysà en lo sombrero y,

48. BPE (Biblioteca Pública Episcopal de Barcelona), ms. 419, f. [246]: *Diari del mes de noembre de l'any 1700 fins lo die 14 de octubre de l'any 1705 en que se tracta de la lamentable mort de Carlos 2, rey de Aragó y compte de Barcelona, govern en lo interegne, funerarias per la dita mort, successió de Felip de Borbon, nét de Lluis 14 rey de Fransa a la corona de Espanya y, per consegüent, de Aragó; de la vinguda de dit Felip a Espanya y després a Barcelona, entrada y festas se li feren, de son casament y de las corts tingué en Barcelona; del siti posà per mar y terra a dita ciutat la armada dels aliats y rendiment de aquella en lo any 1705, y de differents altres cosas notables passaren des de dit any 1700 fins dit die 14 de octubre de l'any 1705*. Vegeu TORRES AMAT, *Memorias para ayudar...*, pàg. 397; SIMON i PEÑA, «La escritura privada...», pàg. 281; DURAN, *Repertori de manuscrits...*, vol. II.1, pàg. 50-51; i *Política, religió i vida quotidiana en temps de guerra (1705-1714). El dietari del Convent de Santa Caterina i les Memòries d'Honorat de Pallejà*, a cura de J. Albareda, Vic, Eumo i Institut Universitari d'Història Jaume Vicens Vives, 2001, pàg. 24, 25 i 31.

49. BPE, ms. 419, p. 171-172. Les notícies fan referència, tal com queda reflectit en les notes marginals de lectura, a «los reys cada dia a missa», «molt a menut a comulgar», «moda de vestir del rey, grandes y sa família», «moda de vestir de la reyna y sas damas», «com anaven los reys per la ciutat», «menjar dels reys». Mas encetà el *Diari* amb uns versos adreçats al lector: «Quicumque lector benigne / sis enixe peto abs te / ut Deum ores pro me / ne perenni cremer igne» (BUB, ms. 419, f. [246v]).

arrimant-se a ell, tractant-lo de traïdor y donant-li ab la bayoneta, pretengué arrancar-li dit floch, lo que vist per tres o quatre catalans que éran cerca, acudiren promptament disparant alguns tirs, y de ells y de las veus de 'Visca la pàtria!' se anà també ensenent la bulla en esta part de Ribera y sos carrers. Estas y aquellas lamentables veus alborotaren tota aquella part de ciutat, corrent lo eco a un y altre carrer. Y com lo major crit exia de la torre, cridàvan tots: 'A las armas, germans, que se n'aportan los presos! Preneu las armas y a la Ribera tots!'. Altres dèyan: 'Que degollan los presos, anem a salvarlos las vidas! Visca la pàtria!'. Al primer alborot no faltà qui se agafà ab la campana de la iglésia de Santa Martra y luego altres ab la major de Santa Maria del Mar, que tocant a rebato y somatent posà en arma y confusió no sols a la parròquia sí també a tota la ciutat y encara fora de ella.⁵⁰

Mas també és l'artífex d'un catàleg de consellers de Barcelona entre 1249 i 1714 (*Sèrie y nota de tots los consellers de la ciutat de Barcelona, transcrita y copiada y ab algunas notas aumentada per lo doctor en drets Emanuel Mas y Soldevila en lo any 1736*), que afirma que va copiar i continuar d'un manuscrit de l'Arxiu Municipal de la ciutat que s'aturava el 1641 i que incloïa una *Relació del siti de Barcelona de l'any 1713 y 1714*, un text especialment remarcable si tenim en compte que durant el setge de Barcelona Mas formà part d'un organisme de govern provisional.⁵¹

El mateix episodi que relata Mas, sobre la sort dels austriacistes empresonats, el reporta un dietari anònim que comença el 21 d'agost i prossegueix amb la narració dels successos posteriors a la rendició de Barcelona. És la cara dels filipistes en la contesa:

Motín o tumulto del día 14 de octubre, y lo que passó. Haviendo de salir el día 14 de octubre por la tarde el virrey con todas sus tropas y muchos de los afetos al real servicio de la magestad de Felipe quinto, su verdadero rey y señor natural, a las ocho y media de la manyana empeçaron a tanyer muchas campanas con tono de somaten, y de sentirse grandes gritos por la ciudad, diziendo: 'Viva Carlos tercero y mueran los gavatxos!'; y enpeçaron a hurtar las casas de los afetos al real servicio y de envestir a los soldados que ivan sueltos por la ciudad [...]. Atrocidades y tiranias de los naturales de Barcelona contra el virrey y afetos al real servicio en el motín. [...] Las crueldades mayores las hizieron los naturales de la misma ciudad, como más instruídos de los afetos ha Felipe quinto, y entre otras cosas que hizieron [...] al doctor Honorato Pallejá y Riera, dempués de haverle urtado todo, eran más de 300 que le derribavan su casa, llevándose hasta los balcones, barandas de hierro, ventanas y puertas.⁵²

El filipista Honorat de Pallejà citat aquí, que va viure en pròpia pell la persecució dels inicis de la guerra, va escriure unes *Memòries* (1703-1715) on explica les

50. BPE, ms. 419, f. 586v-587.

51. DURAN, *Repertori de manuscrits...*, vol. II.1, pàg. 50-51.

52. J. M. BARREDA i J. M. CARRETERO, «Una fuente inédita sobre la Guerra de Sucesión: Memoria anónima sobre el sitio de Barcelona de 1705», *Hispania*, núm. 40 (1980), pàg. 631-668 (pàg. 653).

peripècies que va passar.⁵³ Possiblement perquè estava convençut de la validesa dels seus arguments, Pallejà se'n mostra com un home poc considerat, preocupat sobretot per anar avançant en el seu *cursus honorum* i pels diners; dóna testimoni de primera mà d'alguns dels qualificatius dels quals era objecte per part dels austriacistes, del protagonisme dels eclesiàstics en els esdeveniments, del saqueig i la repressió; dibuixa amb precisió els nuclis de poder d'ambedós col·lectius, els austriacistes i els filipistes; i es fa ressò del càstig exemplar que solien donar els filipistes als pobles ocupats o de la fama de lladres dels miquelets.

L'esment que fa Pallejà d'un *Llibre de notes* diferent de les *Memòries* citades aquí, juntament amb altres indicis, fa pensar, d'una banda, si no devia escriure-les a partir d'unes notes preses amb anterioritat i, d'altra banda, en la possibilitat de poder retrobar, algun dia, la relació que ens falta de les seves vivències.⁵⁴

Pel tema que tracto m'interessa especialment la primera part de les *Memòries*, que relaten el període de temps en què Pallejà encara no havia sortit de Barcelona cap a Perpinyà, i l'episodi puntual de la tornada a la ciutat del març de 1706 per anar a besar les mans del rei. La crònica comença amb el desembarcament de l'armada anglesa el 22 d'agost de 1705 –tornem, doncs, una mica enrere en el temps–, i amb el bombardeig de la ciutat, que és descrit amb profusió de detalls:

I dit dia [14 de setembre de 1705] ja començà dita armada a bombardejar la ciutat, ab 6 balandros, a on jo me quedé ab ma muller Eulària Pallejà i Martí, los dos fills, Francisco i Caietano, i dos criades. I havent-nos tots retirat, per temor de les bombes, en casa de Joan Martí, mon cunyat, que la té situada tras la porta falsa del Palau de la comtessa i davant lo hort de dit Palau i dóna al carrer d'en Carabassa, una nit arribaren dites bombes en dits endrets i més allà, i casi per tota la ciutat, de modo que don Francisco de Velasco, lo virrei, que s'era retirat en casa don Francisco Josa, ardiaca de Sta. Maria i canonge de la seu, en la plaça de Sta. Anna, se refugià dita nit a la Universitat. I veent que les bombes arribaven en dits endrets, essent tots ja en lo llit, nos llevàrem ab gran pressa cerca les onze de la nit a efectes d'anar-nos a refugiar en casa lo dr. Pere Joan Giralt, mon mestre de gramàtica i filosofia, que la tenia a mig carrer Condal. I a la que fórem davant la casa del marquès d'Aitona, volent pendre per la Porta Ferrissa amunt i després girar per aquell carrer que dóna al carrer de la Canuda i després al carrer de Sta. Anna [ratllat per fugir?] i d'allí a dit carrer Condal per fugir de les que tocaven a la plaça de Sta. Anna, vingué una bomba per de sobre la baixada [...] de Pinós i a la que [...] nosaltres, marit i muller, i als fills que an[...] i pegà a dos passos de nosaltres, al costat i contra la [...ca]sa del marquès d'Aitona i petà i a mi, lo dr. Pallej[à...], me ferí en lo cap un dit més amunt del pols de la part [dre]ta, de la qual ferida isqué molta sang, si bé jo ho dissimulí eixugant-me-

53. H. de PALLEJÀ, «Memòries (1703-1713)», dins *Política, religió...*, pàg. 89-152.

54. PALLEJÀ, «Memòries (1703-1713)», pàg. 89: «los demás serveis que jo he fets, treballs que he patits i gastos i pèrdua que he tingut, se trobarà tot notat en lo meu llibre de notes [...], i dit llibre lo deixà Eulària, la mia senyora, quan vingué en Perpinyà a Miquel Morell, notari causídic, on a-i moltes altres notes importants per la bona administració i govern [de] ma hazienda».

la ab lo mocador escondidament, que ma muller no ho vés, per no espantar-la, que era prenyada de 8 mesos. I altre casco féu mil trossos d'un fanal que ens portava un fadrí que dormia en nostra casa, deixant-lo a ell intacto i a una criada dita Margarida Junquera se li n'aportà dit o altre casco les mitges que aportava a les mans per no haver tingut temps de calçar-se. [...] Lo bombardeig continuà tota la nit, fins a les 4 de la matinada, i després de passat, nos n'anàrem tots a casa.⁵⁵

Confinada la família a Sarrià per por dels avalots i un cop torna a Barcelona, Pallejà descriu, amb un estil molt viu, l'anada pels carrers de la ciutat i l'estat de commoció social:

I a l'exir lo Portal de l'Àngel, vérem les vores del camí d'una i altra part, i en particular de la part esquerra, plenes de paisanisme ab ses escopetes al coll. I entre ells, a hi havia alguns cavallers i ciutadans de Barcelona i juristes mesclats, los quals, en veurer-me, ab grandíssims crits i alarits deien: 'Vet allí un membre de la Ciutat, lo traïdor d'en Pallejà'; altres me deien: 'Bugra'; altres: 'Ah traïdor com ho pagaràs'; altres: 'Ara te penjarem' i altres injúries. I al virrei uns li deien: 'gitano'; altres: 'traïdor'; altres: 'bordegàs', altres: 'Qui és?, que li tiraré!'; altres: 'Si no a hi ha botxí jo lo penjaré'. I los que nos deien injúries als dos feien grans crits de visca Carlos Tercer; altres de visca Peterborough. I jo, perquè no em tirassen, anava sempre ab la mà a les anques del cavall de Peterborough dissortat que per no tocar a ell no em tirarien.⁵⁶

Finalment, i després de diverses peripècies, Pallejà aconsegueix sortir de Barcelona. No hi retornarà fins l'any següent, en què descriurà, desconsolat, l'estat en què havia quedat casa seva, aquella que el dietarista anònim deia que havia estat saquejada:

La viu tota a terra ab les soles parets i teulada, sens portes, bigues, sens balcó, sens reixes, sens escala ni finestres, i les bigues se coneixia que eren estades totes serrades i, per consegüent, que l'havien derribada los naturals de Barcelona i no los francesos.⁵⁷

Pallejà no tornarà a Barcelona fins a la instauració del règim borbònic (1714), però la seva relació no s'allarga fins aleshores i ens falten, doncs, les impressions que li va causar el retorn.

La Guerra de Successió ens ha deixat més testimonis, i el gruix de literatura memorialística del segle XVIII no ofereix dubtes de la vitalitat del gènere. Per tancar el repàs del parnàs memorialístic de l'Edat Moderna he triat dos testimonis del tombant de segle: el del barretaire barceloní Ramon Cornet i el del noble Rafael d'Amat i de Cortada.

Cornet, que, vista la seva dèria d'anotar els premis de la loteria, devia ser amant de jugar-hi, comença les seves memòries el 30 d'agost de 1786 i les allar-

55. PALLEJÀ, «Memòries (1703-1713)», pàg. 89-90.

56. PALLEJÀ, «Memòries (1703-1713)», pàg. 97.

57. PALLEJÀ, «Memòries (1703-1713)», pàg. 137; 7 de març de 1706.

ga fins al 1800.⁵⁸ Les primeres notícies són intermitents, però amb el pas del temps es van fent més llargues i sovintejades, i al final de cada any fa un resum del que considera més destacat. El *Libro* del barretaire és conegut pel seu testimoni sobre els rebomboris del pa i la Guerra Gran, però l'autor va deixar notícia de moltes altres coses que afectaven la ciutat: les oscil·lacions en els preus dels aliments, la meteorologia, incidents domèstics i ajusticiaments, les festes, les preocupacions dels gremis, etc., i copiava plecs solts i pasquins i extractava les gasetes que circulaven.

És clar que un dietari, com qualsevol altre text literari, no deixa de ser un bon mirall de les inquietuds del seu autor; sobre l'arribada de Luís-Fermín de Carvajal Vargas y Brun, comte de La Unión, el 14 d'abril de 1794, Cornet escriu, entre altres coses, que els seus conciutadans feien voleiar els barrets:

Se recibió el nuevo general don Luis de Carbajal, conde de La Unión, con muchísimo aplauso, con una voz general de 'Vive! Vive La Unión!'; delante dél hiva la gente tirando los sombreros al aire, y al entrar la puerta de santa Madrona dos hombres a caballo bestidos a lo antiguo se pusieron delante su comitiva y ivan esparciendo por todo el camino pliegos de papeles con sus onores y, al fin, con un soneto que decía así:

Soneto

Calle Roma los ínclitos trofeos
con que premió los bélicos afanes,
que hoy sólo los esmeros catalanes
pueden llenar sublimes los deseos.

Los arcos, los triunfos, los arreos
que ilustran los insignes capitanes
no son caducas palmas ni arrayanas,
no son perecedores mausoleos.

El general aplauso y alegría
son el lauro mayor con qué corona
a un xefe que su amor apetecía

la siempre generosa Barcelona
quando ve que en valor, prudencia y celo,
forman tan grande unión el rey y el cielo.⁵⁹

58. *AHCB*, ms. A-165, f. [3] prel.: «En el nombre del padre, del hijo y el espíritu santo. Empieesso este libro manoscrito de Ramon Cornet, sombrarero, que contendrá cossas acontecidas en esta ciudad de Barcelona regnando el católico rey don Carlos 3 de Borbón, que Dios guarde, comensado en el año de 1786». Hi ha una edició parcial del text (f. 12v-18), a cura d'O. PI DE CABANYES: «Dos textos inèdits sobre els Rebomboris del pà de 1789: els manuscrits de Ramon Cornet i d'Ignasi Bruguera Almirall», *Miscellania Barcinonensia*, any XI, núm. XXXI (1972), pàg. 109-129 (pàg. 111-114).

59. *AHCB*, ms. A-165, f. 99v-100v.

Alguns poemes com l'anterior, edictes, crides i bans que els autors de dietaris van pensar a reproduir són un testimoni magnífic, i sovint únic, de la vida de la ciutat i del paper que hi tenien manifestacions literàries com la transcrita.

Ben diferents, per moltes raons, són la seixantena de volums que conformen el *Calaix de sastre* de Rafael d'Amat de Cortada i de Senjust, baró de Maldà, una monumental relació sobre la Catalunya de l'època que va de 1769 a 1819, any de la seva mort.⁶⁰ De fet, el que ens interessa ara són els més de trenta-cinc volums del *Dietari* barceloní del *Calaix de Sastre*, que és només una part, tot i que prou important, de la vasta producció del baró, i que és el que tradicionalment la crítica ha anomenat *Calaix de Sastre*.⁶¹

Del baró s'ha escrit recentment: «No va ser cap geni de la llengua perquè escrivia en la pobra llengua comuna del seu temps; no va ser un historiador, però va dignificar allò que més tard n'hem dit la microhistòria; no és un reportador de noves ni un narrador de viatges a l'estil dels seus contemporanis europeus, però va escriure pàgines memorables sobre Badalona, Mataró, Sarrià i Sant Jeroni de la Murtra, entre desenes d'altres llocs. Senzillament, li agradava observar el món i escriure'n; i, el que és més gran, no pensava guanyar-s'hi la vida. Va viure i va veure coses discretes i en va deixar una memòria igual de mínima»; tot i que és absolutament impossible reduir a poques línies la impressió que causa una obra com el *Calaix de Sastre*, l'afirmació de Llovet és útil per fer-se'n una idea.⁶²

Intentar establir una relació dels fets que conta l'autor es fa impossible per un problema d'espai. Joan Bada ja s'hi va referir en aquestes sessions per mirar de valorar el pes real que tenien les confraries en l'àmbit religiós, però es podrien fer moltes altres acotacions. Només voldria assenyalar que el *Calaix de sastre* és una obra pensada per ser llegida davant d'un auditori, les tertúlies literàries barcelonines que freqüentava l'autor, amb un públic absolutament pendent de la narració i que, per aquesta raó, és ben diferent dels dietaris que fins ara he esmentat; bona part de la crítica que se n'ha ocupat s'ha referit a Rafael d'Amat com el primer representat de la literatura catalana amb clara vocació periodística.

De fet, el que més m'interessa del baró de Maldà és precisament aquest canvi de perspectiva pel que fa a l'ús que es pot fer de la seva obra: ja no està pensada de cara a les futures generacions, és a dir, amb ànsies de perpetuar memòria dels fets, sinó que està escrita senzillament pel gust d'escriure i amb la voluntat de distreure el públic.

60. De les nombroses edicions que se n'han publicat, parcials, vegeu la darrera, a cura de R. Boixareu: R. d'AMAT I DE CORTADA, baró de Maldà, *Calaix de Sastre*, vol. I-IX, Barcelona, Curial, 1987-1999. Tot i que no formen part estrictament del *Dietari*, Arizeta ha emprès l'edició crítica de part de les seves obres (*Viles i ciutats de Catalunya*, Barcelona, Barcino, 1994; *Miscel·lània de viatges i festes majors*. Vol. I, Barcelona, Barcino, 1994), on es recullen totes les aportacions anteriors sobre l'autor i l'obra.

61. Sota el nom general (*Calaix de Sastre*) l'autor va incloure no només l'esmentat *Dietari* (1769-1819) sinó també la *Miscel·lània de viatges i festes majors* (1770-1808) i una sèrie sobre les guerres que guarda una *Crònica de la Guerra Gran* (1793) i part dels volums d'*Emigració* (1809-1817) (D'AMAT I DE CORTADA, *Viles i ciutats...*).

62. J. LLOVET, «Rafael d'Amat, baró de Maldà. Les mínimes memòries del baró», *El País*, 2 de gener de 2003.

Triar un fragment d'Amat és difícil, però el cicle imposa Barcelona i la llavor que fa de la ciutat és escaient en aquest context;⁶³ vegem, doncs, el començament de l'*Explicació de la ciutat de Barcelona, capital del principat o província de Cataluña*, inclosa en el seu *Dietari*:

Barcelona, capital del Principat de Cataluña, cort de sos comptes y reys de Aragó fins a l'any 1410, ciutat de 115.000 personas, inmemorial, noble, hermosa, comerciant, industriosa y molt opulenta, ab capità o comandant general, governador militar, bisbat de divuit mil ducats, Real Audiència, intendència, Tribunal de Inquisició, port de mar y plaza forta, etc., està situada en la costa del Mediterràneo, en una agradable y espaciosa planura, a 41 graus y 26 minuts de latitud y 18 graus y 45 de longitud, entre los dos rius, lo Vesòs al llevant y Llobregat al ponent.⁶⁴

El baró prossegueix amb la relació del clima, els portals d'entrada a la ciutat, les muralles, les esglésies, seminaris, hospitals, cases de reclusió, acadèmies... De fet, tal com afirma l'autor, la seva amada pàtria, Barcelona, «certament és una de las poblacions més agradables per fer una vida feliz, a la que contribuïx la abundància de tot lo necessari per la vida y regalo de l'home».⁶⁵

Algunes conclusions

De la vida pública i privada dels autors de dietaris i memòries, així com de les seves ciutats i del clima social i polític que els va tocar viure, en sabem moltes coses, i això és, en part, gràcies a la seva labor pacient, diària, de deixar-ne constància escrita. I és que aquests autors eren precisament això: pacients i constants. Si no, com explicariem els cinquanta anys de dedicació a recollir notícies de Pujades? O els més de trenta-cinc toms del dietari del baró de Maldà?

Tots ells escriuen amb la voluntat de ser útils, però també pel gust d'escriure. En alguns aquesta passió ve d'herència: hi ha qui continua la tasca dels avantpassats immediats –els Pujades i els Montfar-Sorts–, i hi ha qui copia, i fins i tot esporga, dietaris familiars anteriors –com és el cas del gendre de Francesc Ferrer.⁶⁶

La necessitat que tenen de ser llegits, que és inherent en tota obra literària, és comuna en tots els textos: per a alguns dels seus autors és clar que el referent clau és únicament la família, però en altres casos es depassa aquest límit i el públic lector potencial s'eixampla. També la llengua emprada, català i castellà,

63. E. Duran, en aquest mateix recull, es detura amb més detall a analitzar aquest text.

64. D'AMAT I DE CORTADA, *Viles i ciutats...*, pàg. 81-140 (pàg. 81).

65. D'AMAT I DE CORTADA, *Viles i ciutats...*, pàg. 84.

66. «Nota que lo que yo ara aniré scrivint dels successos de Cathalunya en los anys de 1640 y 1641 en lo present llibre o he trobat y vaig copiant-o del llibre de Joan Francesch Ferrer, mon sogre, lo qual m'an deixat per copiar-o, y estas notas no las copio al principi del llibre en son lloc per haver-i moltes cosas picans las quals yo no aprovo, ni tampoch puc dir age succehit de aqueixa manera per no recordar-o y ésser de molt poca edat en dits anys» (AHCB, ms. B-148, f. 1).

varia d'acord amb les perspectives que tenen de ser llegits (no busca el mateix Magí Sevillà que Perot de Vilanova; no empra la mateixa llengua Pujades en el dietari que en la segona versió de la crònica) i en funció de l'època en què escriuen.

La utilitat dels escrits és directament proporcional a l'esmentada voluntat de ser llegits: les obres més "familiars", on generalment abunden més les referències personals, miraran de perpetuar costums i usos i d'ensenyar a mantenir i conèixer el patrimoni familiar, mentre que les més "erudites" buscaran esdevenir una petita part de la història i, així, és important destacar que de vegades aquests dietaris seran citats com a referent per invocar la realitat, és a dir, com a font fidedigna d'uns esdeveniments pretèrits, entre els historiadors.

De tota manera, no per aquesta raó cal entendre les obres d'aquestes característiques, en el cas de memorialistes que són a la vegada historiadors, com a reculls auxiliars d'altres peces històriques de més envergadura, pensades per ser difoses entre un públic especialitzat. Tota una altra cosa és, en canvi, el fet que alguns d'ells incloguin o assimilïn, a més, documentació o relacions coetànies sobre els fets que narren i deixin que aquestes eclipsin el seu punt de vista o que s'hi complementin.

Les diferències entre els usos d'escriptura i el desenvolupament narratiu dels textos també van lligades. Hi ha dietaris en què s'anoten les efemèrides de manera intermitent, en funció dels fets, i, generalment, són els menys acurats des del punt de vista literari. En d'altres hi ha un espai prefixat per a cada lapse temporal que, segons el criteri de l'autor, cal omplir; aquests presenten una escriptura més treballada, i les referències a successos posteriors i anteriors que l'autor ha oblidat de relatar s'incorporen més tard, perquè es consideren necessàries per comprendre la història. Finalment, ens trobem amb obres que s'escriuen partint d'unes notes preses amb anterioritat, a mesura que es van produint els fets, i que, per tant, són reelaborades, i, en conseqüència, repensades i matisades.

Pel que fa als dietaristes de Barcelona, la visió que tenen de la ciutat és la d'un habitant de l'urbs, que en gaudeix i alhora la pateix, però també, i no se'n poden retreure en cap moment, un reflex del seu estament i de la seva personalitat. Uns i altres veuen amb ulls diferents uns únics esdeveniments, i la manera que tenen de tractar-los és tan diferent com ho són ells. Les perspectives a l'hora de narrar els fets poden allunyar-se, però pel que fa als temes tots coincideixen: des de la quotidianitat (climatologia, obres, salubritat, preus, avalots, alimentació...) fins als fets extraordinaris (guerres, pestes, entrades, fastos reials, festes litúrgiques, carnestoltes, corts...).

En totes aquestes obres el paper de Barcelona és directament proporcional al fet de ser el principal centre econòmic i demogràfic del Principat i, per tant, la seva capital política. El fort caràcter administratiu de la ciutat i la influència determinant que exerceix en l'evolució política de tot el Principat en són la causa.

Tot amb tot, concloem assenyalant de nou que els límits del gènere són especialment difícils de marcar i l'adscripció al terreny de la literatura o de la història de manera unilateral no és vàlida.

La dietarística o memorialística és història en la mesura que relata uns esdeveniments circumscrits en el temps i que afecten una col·lectivitat, i sobretot per l'ús que se'n fa. Com ha assenyalat Duran, «de la tècnica dietarística se'n deriva-

ria un gran sentit d'observació del present i una particular minuciositat en la descripció d'aquest present»,⁶⁷ que és el que la fa de gran valor per als historiadors.

Però el gènere és igualment l'expressió d'uns sentiments únics, personals, passats pel sedàs de la lletra: el dia a dia d'una família (l'alegria d'un fill nou, el plor per la mort de la dona, les angoixes del fill que va pel mal camí), les aspiracions i decepcions de la vida de l'home i tantes altres coses. Uns temes que aquí no s'han tractat amb especial detall, perquè el cicle imposava la Barcelona de l'època, però que ens han deixat algunes pàgines de consideració literària.

Així, de la utilitat que té per a l'individu perpetuar la pròpia existència a través de l'escriptura, i de la necessitat dels cronistes de beure en fonts fidedignes, acostades al temps que volen historiar, prové la dèria i l'interès dels homes de l'Edat Moderna per la memorialística.

67. E. DURAN, «L'aportació dels notaris a la historiografia catalana», *Actes del I Congrés d'Història del Notariat Català*, Barcelona, Fundació Noguera, 1994, pàg. 321-331 (pàg. 330).